

11 EYLÜL SONRASI ABD: SÜPER GÜÇ YENİ POLİTİKA ARAYIŞINDA

Birgül DEMİRTAŞ-COŞKUN*

This study is a summary of the author's reports of a series of meetings that she attended in America and analyses issues of importance in world politics after September 11. Besides shedding a light on the new US policies, it aims to discuss the US approach to new crisis regions such as Afghanistan and the Middle East.

Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a 11 Eylül'de düzenlenen sürpriz saldırılar, ABD'yi tam anlamıyla hazırlıksız yakalamış gözükmektedir. ABD Dışişleri Bakanlığı, 11 Eylül öncesinde Üsâme bin Ladin'in Amerikan hedeflerine yönelik büyük bir saldırı hazırlığı içinde olduğu haberini aldıklarını, ancak bu saldırının ne zaman ve nerede gerçekleşeceğine dair herhangi bir bilgileri olmadıklarını söylüyor. Gerçekleştirilen saldırıların, hem sivil hem de askerî yetkilileri o güne kadar uygulanan politikaları bir ölçüde sorgulamaya sevkettiği farkedilmektedir. Dışişleri Bakanlığı'ndan bir yetkili Ladin ve El-Kaide örgütü hakkında ne kadar az şey bildiklerini anladıklarını ve bu nedenle şu anda istihbarat alanında küresel bir işbirliğine ihtiyaç duyduklarını belirtiyor. ABD'li diplomatlar, saldırıların ardından iki faktör üzerinde duruyor: Biri uluslararası sistemde pek çok şeyin değiştiği gerçeği; ikincisi ise uluslararası terörizmle mücadelenin yanında NATO genişlemesi, Balkanlar ve Füze Savunma Sistemi gibi gündemdeki eski konularla ilgili çalışmaların devam etmesi gerekliliği.

ABD'deki bir NATO üssünde görevli bir Amerikalı askerî yetkilinin "11 Eylül'de yaşananlar nedeniyle başarısız olduğunu, görevini yerine getirememiş olduğunu" hissettiğini söylemesi aslında çok sayıda Amerikalı karar alıcının görüşlerini yansıtmaktadır. Uzun yıllar aradan sonra Amerikalıların ilk kez kendi topraklarında vurulması, ABD'ye geçmiş politikalarının yetersizliği konusunda acı bir uyarı olmuş ve Washington'u yeni politikalar üzerine düşünmeye sevketmiştir. ABD Dışişleri, yeni politika arayışında olduklarını açıkça ifade etmektedir. Bu arayışın yansımaları Rusya'yla ilişkilerden "serseri devletler" politikasına kadar pek çok alanda görülebilecektir.

* Berlin Hür Üniversitesi (Freie Universitaet) Siyaset Bilimi Doktora Öğrencisi.
Avrasya Dosyası, BM Özel, İlkbahar 2002, Cilt: 8, Sayı: 1, s. 292-298.

Afganistan Operasyonu

Uzmanların Afganistan konusunda üzerinde ısrarla durdukları görüş, askerî operasyonun nispeten kolay, ancak savaş sonrası söz konusu ülkenin yeniden yapılanmasının asıl zor iş olduğudur. Farklı etnik grupları temsil eden aşiret yapılanmasının egemen olduğu ve 20 yılı aşkın süredir savaşların yaşandığı ülkede barışın tesis edilmesinin zor olduğu belirtilmektedir. ABD resmî çevreleri, 1980'lerde Afganistan'daki mücahit grupları desteklemesinin hata olduğunu düşünmemekte, asıl hatanın Sovyet işgalinin 1989'da sona ermesinin ardından bu grupların kendi haline bırakılmasıyla yapıldığına inanmaktadır.

Uluslararası teröre karşı mücadelede üzerinde önemle durulan konulardan biri de terör örgütlerinin malî kaynaklarının kurutulmasıdır. Terör örgütlerinin ayakta kalmasının ve güçlenmesinin en önemli nedenlerden biri olarak sahip oldukları malî kaynaklar görülüyor. Washington bunun yapılabilmesi için ise diğer ülkelerle işbirliğine ihtiyaç duyduğunun farkındadır.

ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan bir diplomat, El-Kaide örgütünün, Amerikan işletme fakültelerindeki derslerde öğretilen kuralları hayata geçirdiğine dikkat çekiyor: Örgüt içerisinde sıkı bir hiyerarşinin olmaması, El-Kaide üyelerinin merkezden bağımsız olarak hareket etmelerine izin verilmesi bu örgütün klasik terör örgütlerine oranla daha az tahmin edilebilir bir tehdit olarak ortaya çıkmasına neden oluyor.

"11 Eylül saldırıları neden ABD'de meydana geldi?", "ABD'ye yönelik nefretin kaynağı nedir?" sorularına Amerikalı yetkililerin verdikleri cevap, hiçbir ABD politikasının söz konusu saldırıları haklı çıkartamayacağı yönündedir. Bu tip sorulara cevap olarak saldırılarda binlerce sivilin öldüğü ve ABD'nin dış politikadaki hiçbir yanlışının bu saldırıların nedeni olamayacağı belirtiliyor. Bazı Amerikalılar ise kendilerinin zengin olmasını ve dünyada çok fakir olmasını bu saldırıların nedeni olarak görüyor ve ekliyor: "Ama biz kimsenin sırtından geçinerek değil, çok çalışarak zengin olduk." ABD'li yetkililerin üzerinde ısrarla durdukları bir konu da 11 Eylül'deki terör saldırılarıyla dünyanın diğer bölgelerindeki etnik kökenli çatışmaların kıyaslanmaması gerektiğidir. Uzmanlar hiçbir ülkenin 11 Eylül'deki saldırıları kendi politikası için kullanmasına izin verilmemesi gerektiğini belirtiyor.

Türkiye'ye Bakış

11 Eylül'ün ardından ABD dış politikasında yıldızı parlayan ülkeler, Afganistan'a yönelik operasyonda oynadıkları önemli rol nedeniyle Rusya ve Pakistan olarak gözüküyor. Taliban'ın ortaya çıkmasında en

önemli desteği veren ülke olan Pakistan'ın politikasını 180 derece değiştirerek, ABD operasyonunu desteklemesinin önemi vurgulanıyor. ABD Dışişleri Bakanlığı, Müşerref'in Pakistan'ın Atatürk'ü olmasını ümit ettiklerini, aksi takdirde anarşinin başgösterebileceğini belirtiyor.

11 Eylül sonrası gelişmelerde Türkiye'nin doğrudan adı geçmese de, nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan ülkenin Batı yanlısı ve NATO üyesi olması "İyi ki Türkiye örneği var" şeklinde yorumlara yol açıyor. Ayrıca Türkiye'nin güvenlik konularında ABD'nin taleplerini her zaman olumlu karşılamaından övgüyle bahsediliyor. Columbia Üniversitesi'nden Prof. Dr. John S. Micgiel, Amerika'nın güvenlik konularında bir sorunu olduğunda, Türkiye'den sadece bir kez ricada bulunmasının yeterli olduğunu belirtirken; Council on Foreign Relations adlı düşünce kuruluşunun Başkan Yardımcısı Dr. Lawrence J. Korb da, ABD'nin Türkiye'ye güvenlik konularında bir şey istemesi halinde "beş dakikada olumlu yanıt" aldığını vurguluyor. Dr. Korb ayrıca 11 Eylül'den sonra Bakü-Ceyhan projesinin hayata geçirilmesi ihtimalinin arttığını düşünüyor.

Bunun yanında, Türkiye'nin İsrail'le iyi ilişkilere sahip tek Müslüman ülke olması nedeniyle Orta Doğu'da oynayabileceği potansiyel rolün önemine dikkat çekiliyor. İsrail-Filistin çatışmasının sona erdirilmesi için kurulan, üyeleri arasında eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in de bulunduğu Mitchell Komisyonu'nun raporunu hazırlayanlardan biri olan Frederic C. Hof, Ankara'nın hem Araplar hem de İsrail tarafından sözü dinlenen taraf olduğunu ifade ederek, Orta Doğu'da barışın yeniden tesisine uluslararası bir katkı olacaksa buna Türkiye'nin katılımının "kesinlikle gerekli" olduğunu kaydediyor.

Türkiye'nin geleceği konusunda da Amerikalı uzmanlar arasında farklı görüşler mevcut. Örneğin, Columbia Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Micgiel, 11 Eylül sonrasında Türkiye'nin AB'ye üyelik şansının arttığını ve Türkiye'yi içine almasının AB için de faydalı olacağını düşünürken, aynı üniversiteden Gordon Bardos, Türkiye'nin kendi içinde Kürt sorunu ve İslamcılar gibi tehdit unsurları olduğunu, buna bir de son zamanlarda ekonomik krizin eklendiğini belirterek, Türkiye-AB ilişkilerinin geleceğini çok da olumlu görmediğini anlatıyor. Council on Foreign Relations'dan Dr. Korb ise 11 Eylül'den sonra ABD'nin AB'ye Türkiye'yi alması için daha fazla baskı yapacağını söylüyor.

Center for Strategic and International Studies'de Avrupa Programı Başkanı Dr. Simon Serfaty ise, ABD'nin jeopolitiğin önemini Avrupa'dan öğrenmesine rağmen şu anda AB'nin kültürel açıdan düşündüğünü, jeopolitik açıdan Türkiye'yi değerlendirmedeğini belirtmektedir. Dr.

Serfaty, Kıbrıs sorunu nedeniyle Türkiye'yle AB arasındaki ilişkilerin zorlaşabileceğini belirterek, Türkiye'nin AB'ye üyeliğin alternatiflerini düşünebileceğini dile getiriyor.

Eski "Düşmanlar", Yeni "Dostlar"

11 Eylül olayları, ABD dış politikasında daha önce başlayan Rusya'yla yakınlaşma ve İran ve Suriye'yle diyalog yolu arama süreçlerini hızlandırmış gözükmektedir. Dışişleri Bakanlığı'ndan bir yetkili, Putin'in 11 Eylül saldırılarının ardından "yüksek riskli bir fırsat" algılayarak ABD'yle yakınlaşmaya yeşil ışık yaktığı kaydediliyor. Rusya-ABD ilişkilerinde görülen iyileşmenin uzun vadeli olduğu konusunda hem resmi yetkililer hem de uzmanlar arasında fikir birliği oluşmuş gözükmektedir. Söz konusu işbirliğinden her iki tarafın da kazançlı çıkacağı düşünülmektedir: Rusya bu yakınlaşma sayesinde Batı'nın bir parçası olma yolunda önemli adımlar atacak, ayrıca dış borçlarından kaynaklanan sorunlarını kısmen çözüme imkanına sahip olacak, Çeçenistan'daki sorunla mücadele konusunda da eskisi kadar eleştiri almaktan kurtulacaktır. Washington ise Moskova'yla bağlarını sıkılaştırarak, bu ülkenin Afganistan operasyonu sırasında Orta Asya ülkeleri üzerindeki etkinliğinden yararlanmaktadır. ABD ayrıca bu yakınlaşma nedeniyle Rusya'nın NATO'nun genişlemesine olan muhalefetini ortadan kaldırma şansına sahip olabilecektir.

Öte yandan, ABD-Çin münasebetlerinde Rusya'yla yaşanan yakınlaşma benzeri bir gelişme beklenmezken, sorunların devam edeceği tahmin ediliyor. Çin'in yükselen ekonomik performansına dikkat çekilirken, bu ülkeyle iyi ekonomik ilişkilerin devam edeceği tahmin ediliyor, ancak siyasi sorunların süreceği gündeme getiriliyor.

ABD yeni dönemde dünyadaki düşmanlarını azaltmak ve uluslararası terörle mücadeleye odaklanabilmek için "serseri devletler" olarak adlandırdığı İran ve Suriye'yle diyaloga girmek için çabalarını artırmaya kararlı gözüküyor. ABD'nin normalleşme kapısını aralamaya başlaması her iki ülkede iktidarların değişmesiyle başlamışsa da, Washington'ın yeni politikalar arayışına girdiği bu dönemde bu yöndeki çabalar yeni bir ivme kazanacak gibi gözükmektedir. Dışişleri Bakanlığı'ndan bir yetkili, ilişkilerde iyileşme sağlanabilmesi için bu ülkelerden de sinyaller gelmesi gerektiğini belirtmekte, bu sinyallerin gelmesi halinde ABD'nin buna karşılık vereceğini kaydetmektedir. Columbia Üniversitesi'nden Dr. Barbos da uzun vadede "serseri devletler" politikasının gözden geçirileceğini belirtmektedir.

Irak

ABD dış politika çevrelerinde Irak politikasının gelecek dönemde nasıl şekilleneceği konusunda farklı görüşler mevcuttur. Dışişleri Bakanlığı'ndan bir yetkili, "ABD, Irak'a karşı operasyon düzenlemeyi planlıyor mu?" şeklindeki bir soruyu, bir yandan Başkan Bush'un terörist grupları destekleyen ülkelere karşı tüm önlemlerin alınacağını söylediğini hatırlatarak, öte yandan da teröre karşı oluşturulan koalisyonu devam ettirmenin ABD açısından çok önemli olduğunu vurgulayarak cevaplıyor. Bu da ABD'nin terör karşıtı koalisyonun devam etmesini dış politika önceliklerinden biri olarak kabul ettiğini gösteriyor.

Uluslararası İlişkiler uzmanları ABD'nin Irak politikasının gelecek dönemde nasıl olacağı konusunda çok farklı görüşler ileri sürüyor. *Center for Strategic and International Studies*'den Dr. Serfaty, Irak'a karşı bir operasyonun mutlaka düzenleneceğini, tek sorunun zamanlamayla ilgili olduğunu söylerken, diğer bazı uzmanlar ABD'yi Irak'ta operasyonu yarım bırakmakla suçluyor. "ABD ya Irak'a hiç müdahale etmemeliydi ya da Saddam devrilinceye kadar müdahaleyi sürdürmeliydi" diyor. Houston'da (Teksas) bulunan Rice Üniversitesi Siyaset Bilimi Profesörü Richard Stoll, Saddam sonrası bir senaryo geliştirilmeden böyle bir operasyon düzenlenmesinin Washington yönetimini Saddam'dan daha büyük tehlikelerle yüzyüze bırakabileceği ihtimalini gündeme getiriyor. Prof. Stoll, Saddam'ın göreceli de olsa "mantıklı" bir lider olduğunu, Irak liderinden gelebilecek tehlikelerin tahmin edilebildiğini; ancak Saddam düşürüldükten sonra yerine oğullarından birinin gelmesi halinde Irak'ın tahmin edilemez bir yöne gidebileceğini ve ABD için daha büyük bir tehdit unsuru haline gelebileceğini ifade ediyor.

Avrupa Birliği, NATO, Balkanlar

ABD'li yetkililer, Avrupa'nın ortak bir dış politika ve güvenlik politikası oluşturma; aynı zamanda Acil Müdahale Gücü kurma çabalarından memnuniyet duyuyor, ancak NATO'daki yapıların tekrarının ("duplication") olmamasını istiyor. Örneğin Avrupa ülkelerinin NATO'ya ve Avrupa Acil Müdahale Gücü'ne ayrı ayrı asker tahsis etmeleri ihtimaline karşı çıkıyor.

Washington gelecekte özellikle Balkanlar'da ortaya çıkabilecek "küçük çaplı krizler"de artık Avrupa'nın tek başına etkin olmasını ve bu sorunları çözmeye başat güç haline gelmesini istiyor. ABD'nin enerjisini bundan sonra Avrupa'nın yakın çevresinde başgösterebilecek sorunlara vermek istemediği, bu sorunlarla Avrupa'nın başa çıkması gerek-

tiğini düşündüğü anlaşılıyor. Ancak, ABD Savunma Bakanlığı'ndan bir yetkili, Avrupa kıtasında önemli bir problem ortaya çıkması halinde buna Avrupa Acil Müdahale Gücü'nün değil, mutlaka NATO'nun müdahil olacağını vurguluyor.

ABD'nin dış politika önceliklerinin değişmesi nedeniyle Balkanlar'daki askerlerinin önemli bir kısmını çekmek istediği anlaşılıyor. ABD, bu askerlerin Afganistan'daki operasyonlarda kullanılabileceğini belirtirken, Balkanlar'da doğacak askerî boşluğu Avrupa ülkelerinin tamamlamasını istiyor.

Füze Savunma Sistemi

ABD Savunma Bakanlığı'ndan bir yetkili, 11 Eylül olaylarının çok çeşitli tehditlerle aynı zamanda mücadele edilmesi gerektiğini gösterdiğini belirterek, en önemli üç tehdidi şu şekilde sıralıyor: 1) terörizm, 2) kitle imha silâhları, 3) uzun menzilli füzeler. Mevcut durumda teröre karşı mücadelenin dünyanın gündeminde olmasına rağmen, diğer tehditlerin de küçümsenmemesi gerektiği ifade ediliyor. ABD'nin hem kendisini hem de müttefiklerini füze tehdidinden korumak için Füze Savunma Sistemi'ni geliştirmeye devam edeceğini belirten bir Pentagon yetkilisi, "11 Eylül saldırılarından sonra Füze Savunma Sistemi'ne gerek kalmadığı" şeklindeki sözlere katılmadıklarını belirterek, uzun menzilli füzelerin varlığının kendileri için tehdit olmaya devam ettiğini ifade ediyor.

Sonuç

Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a düzenlenen saldırılar, ABD'yi şu ana kadar alışık olmadığı bir terör çeşidiyle yüzyüze bırakırken, hem Amerikan resmi çevreleri hem düşünce kuruluşları hem de uluslararası ilişkiler uzmanları yeni dönemde uygulanabilecek yeni politikalar üzerine çalışmaya devam ediyor. ABD'nin önümüzdeki dönemde dış politika uygulamalarına egemen olacak eğilimler şu şekilde sıralanabilir:

- Bush, hem seçim kampanyasında hem de iktidarının ilk 8 ayında vurguladığı tek taraflı politikalarından vazgeçmek zorunda kalacak. Teröre karşı etkili bir mücadele yürütülmesi gereği ABD'yi diğer ülkelerle işbirliğine mecbur kılacak. Amerikan dış politikası önümüzdeki dönemde muhtemelen çoktaraflı olacak.
- ABD, Rusya'yla sağladığı işbirliğini geçici değil, uzun vadeli düşünüyor. Bu sayede hem Afganistan'da istikrarın sağlanması

daha kolay olacak hem de Rusya Batı sisteminin içine çekilebilecek.

- Washington yönetimi, Suriye ve İran'la ilişkilerini normalleştirme yolunda adımlar atmaya hazır gözükmektedir. Ancak bunun gerçekleşmesi için Şam ve Tahran'ın da ilişkilerin iyileşmesini istemesi gerektiği belirtilmektedir.
- Türkiye'nin Müslüman bir nüfusa sahip lâik bir ülke olması nedeniyle önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca ABD'nin Türkiye-AB ilişkilerinin gelişmesini destekleyeceği tahmin edilmektedir.